

*Berta Kristóf – Kecskeméti Árpád – Veres Zoltán*KONFERENCIA BENDA KÁLMÁN SZÜLETÉSÉNEK 111. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL¹

2024. december 3-án a tatai Magyary Zoltán Népfőiskolai Társaság (MZNT) és a Református Gimnázium szervezésében került sor Benda Kálmán (1913–1994) történész, levéltáros, a Tatai Népfőiskola egykori vezetője, a Magyar Népfőiskolai Társaság első elnöke születésének 111. évfordulója alkalmából egy koszorúzással egybekötött konferencia megrendezésére.

Az emléktáblára koszorút helyezett el Michl József Tata Város polgármestere, Illés Dániel igazgató (Tatai Református Gimnázium), Kecskeméti Árpád a Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar (NKE ÁNTK) Magyary Zoltán Szakkollégiumának képviselője, Berta Kristóf, a Károli Gáspár Református Egyetem (KRE) Benda Kálmán Bölcsész- és Társadalomtudományi Szakkollégium munkatársa és az Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza, valamint az MZNT részéről Borsó Tibor elnök és Keresztesi József örökös tiszteletbeli elnök.

A megemlékezés emlékkonferenciával folytatódott a Tatai Református Gimnáziumban, ahol mintegy 50 diák is helyet foglalt a közönség soraiban. Michl József és Illés Dániel köszöntőjükben Benda Kálmán mellett Kálmán Attilát is méltatták, Borsó Tibor pedig a diákokhoz szólva kiemelte, hogy az MZNT akár összekötő kapocsként is felfogható, hiszen az előadó szakkollégisták által képviselt egyetemekre valószínűleg számos érettségiző jelentkezik majd évről évre. A konferencia lehetőséget ad tehát a kérdések feltevésére, az egyetemekkel való ismerkedésre is.

Az emlékkonferencia első előadója Berta Kristóf volt, aki Benda Kálmán doktori disszertációjaként megírt „*A magyar nemzeti hivatástudat története*” című munkájáról tartott előadást „Mikor a történelmi fejlődés cselekvésbe fordul át – A nemzeti hivatástudat Benda Kálmánál” címmel.

¹ A konferenciáról és koszorúzásról további információk, képek a <https://ver-cse.hu/a-111-eve-szuletett-benda-kalmanra-a-tatai-nepfoiskola-elso-vezetojere-emlekeztunk/> oldalon található.

1. VÉDŐBÁSTYÁBÓL VÁLASZTOTT NÉP — A MAGYAR HIVATÁSTUDAT VÁLTOZÁSA BENDA
KÁLMÁNNÁL

Benda Kálmán 1940 januárjától a Tatai Népfőiskola igazgatójaként és egyúttal tanáraként is tevékenykedik. A népfőiskola a késő 1930-as évek innovációktól és szociális feszültségektől pezsgő légkörében születik meg, legnagyobbbrészt Teleki Pál, Magyary Zoltán – e két szervező és örökké nyugtalan tudós – és tanítványaik munkája nyomán. A népfőiskolai foglalkozásokat megelőzően Benda nem mulasztott el idézni „régmúlt korok nagy magyarjainak írásaiból”, így hangoztak el Széchenyi, Zrínyi és Nádasdy sorai, de biztosak lehetünk benne, hogy a XVII–XVIII. századi magyar függetlenségi mozgalmak tagjai is megszólaltak a jövő reménybeli parasztértelmisége előtt.² Két esztendővel később Benda befejezi Bocskai-életrajzát. Kortársai már ekkor figyelemre méltónak tartják és megjegyzik: „meg lehetünk győződve arról, hogy Benda Kálmán, átesve majd a történetírói hivatottság legnehezebb próbatételén, az évekre nyúló alapos levéltári kutatáskon, a magyar történettudomány egyik igen számottevő munkásává forrja ki magát.”³ Életművét áttekintve nem lehet kétségünk afelől, hogy az akkor harmincéves történésről szóló reményteljes jóslat – még ha számos súlyos, nehezítő körülmény ellenére is – beteljesült. Gyümölcsei a török kori Magyarországról és a függetlenségi mozgalmakról szóló munkák sokasága. Témaválasztása részben protestáns neveltetéséből fakadt. Későbbi témáinak első kiforrott tárgyalásával doktori értekezésében találkozunk. Nép, nemzet, haza, öntudat és nemzeti hivatás kérdését boncolja *A magyar nemzeti hivatástudat története a XV – XVIII. században* című munkájában. Éppen a fentebb említett okból kifolyólag – tudniillik, hogy kulcsfontosságú témáit⁴ itt tárgyalja elsőként – fontos, hogy bővebben is megismerkedjünk e kérdésekkel.

Benda alapvető kérdése, hogy létezik-e nemzeti hivatástudat, és ha igen, ez mikor jelenik meg a magyar történelemben? Ugyancsak fontos, az értekezést megalapozó kérdés, hogy jelen volt-e a XVI–XVII. századi magyarságban a modern értelemben vett nemzettudat, hazafiság valamely korai formája?

² Benda Kálmán: A tatai népfőiskola, *Magyar Szemle*, 38. kötet, 1940/1–6, április, 287.

³ Kring Miklós: Benda Kálmán: Bocskai István, *Protestáns Szemle*, LII. évf., 1943/10, 315.

⁴ Példaként lásd: A végvári harcok ideológiája, *Történelmi Szemle*, VI. évf., 1963/1; Habsburg-politika és rendi ellenállás a XVII. század elején, *Történelmi Szemle*, XIII. évf., 1970/3, 404–427; A kálvini tanok hatása a rendi ellenállás ideológiájára, *Helikon*, XVII. évf., 1971/3–4, 322–330; Kálvin és a magyar rendi ellenállás, *História*, V. évf., 1983/5–6, 54–55; A Habsburg-abszolutizmus és a magyar nemesség a 16. és 17. század fordulóján, *Történelmi Szemle*, XXVII. évf., 1984/3, 445–479.

Az első kérdéskörrel kapcsolatban megállapítja, hogy az európai keresztény királyságok általában eredetük után találták meg céljukat, hivatásukat, jóllehet, ez eleinte kizárólag az uralkodó által vállalt hivatástudat volt, amely az egyház védelmét, a pogány népek megtérítését vagy az ellenük vívott harcot tűzte ki céljául.⁵ Magyarország tekintetében idővel ez a hivatástudat leszivárog a vérrel adózó nemességhez, amelynek ethosza a XIV–XV. században a harcias, katonás szellem, mely nem sokat hajt művészetekre kultúrára.⁶ Nemzetről természetesen nem beszélhetünk ekkor, hacsak nem a társadalom szűkebb rétegét önmagába foglaló nemesi nemzetre gondolunk, lévén a kortársak ezt értették alatta. A nép, mint *gens Hungara* vagy *populus Hungaricus* alatt ekkor ugyancsak a nemességnek a magyar etnikumú részét jelenti, ahogy erről Benda egy 1963-ban megjelent tanulmányában is ír.⁷ Mikor és hogyan szélesedett ki mégis az a közösség, amely nem csupán a származás alapján foglalta magába az egyes embert?

„Mert akit szeret az Úr, azt megdorgálja, de mint apa a fiát, akit kedvel”⁸

Benda későbbi tanulmányaiban is kitartóan képviselte azt az általa jól alátámasztott álláspontot, amely szerint a korábbi univerzális keresztény ideológia helyébe a XVI. századtól a sajátosan magyar arculatúvá váló protestáns felfogás lép. Véleménye szerint ez veti meg a török elleni harc és később a rendi ellenállási mozgalmak alapjait is. A szerző ezt később így fogalmazta meg:

A 16. századi török harcok idején az állandó küzdelemhez az erkölcsi erőt a vallás adta, a magyar protestantizmusnak a választott népe a magyar, és ezért bünteti sanyarú sorssal az Ő szeretett népét, mert meg akarja próbálni. Ha a magyarság helytáll a veszedelmekben, elhagyja bűneit és Istenhez fordul, akkor – ahogy mondták – Isten visszaülteti őt az ő királyi székébe. Ugyanakkor Kálvin azt is tartotta: az uralkodással nem csak jogok, hanem kötelességek is járnak, többek között a nép jólétének, békéjének boldogulásának a biztosítása. Ha az uralkodó ezeket a kötelességeket nem teljesíti, akkor

⁵ Benda Kálmán: *A magyar nemzeti hivatástudat története a XV–XVIII. században*, Budapest, 1937, 23.

⁶ Uo.

⁷ Benda Kálmán: *A végvári harcok ideológiája, Történelmi Szemle*, VI. évf., 1963/1, 15.

⁸ Péld 3,12 (lásd még: „Akit én szeretek, megfeddem és megfenyítem: igyekezz tehát, és térj meg!” (Jel 3,19) illetve: „mert akit szeret az Úr, azt megfenyíti, és megostoroz mindenkit, akit fiává fogad.” (Zsid 12,6)

– mondja Kálvin – letért Isten útjáról, zsarnokká lett, s ellene jogos a fegyveres felkelés. A 16–17. századi magyar szabadságharcok hátterében ez a vallásos elmélet áll.⁹

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a török elleni harc vallásos ideológiájába gyakran vegyülhetett a jól felfogott önérdek is, hiszen a nemességet, birtokainak fenyegetettsége érdekeltté tette a harc vállalásában és az ellenállás megszervezésében. N. Kiss István kimutatta, hogy a XVI. század második felében a magyar főurak jelentős királyi földvagyonot kaptak az általuk fegyverben tartott katonaság elmaradt kifizetésének kárpótlására.¹⁰

Az új felfogás hirdetője már nem a hagyományos klérus, hanem a prédikátor, az örökké úton lévő, soha meg nem gyökerező ember, aki szinte mindenütt otthon érzi magát (gyakran éppen csak szülőföldjén nem), ahol az új hitet hirdetheti.¹¹ Nyugatra utazik, világot lát, zsoldárt és Bibliát fordít, nyomdát igazgat, könyvet terjeszt és a protestantizmus külföldi központjaiban képviseli a magyarságot, elsősorban a magyar nyelv művelése útján. Érdeemes ismét felidézni, hogy éppen ebben az időben terjed el Európa-szerte a könyvnyomtatás és az új nyomdák néhány év alatt a korábbi évtizedekben nyomtatott könyvek többszörösét bocsátják ki. Az embert anyanyelvén megszólító könyv utat nyit a személyesebb hitmegélés felé is.¹²

Ez volt az első szellemi mozgalom, amely az ország egész lakosságát megindította és gondolati állásfoglalásra kényszerítette. Ha Szent István korában történt az ország megkereszteltetése, a XVI. században történik a bérmlás, az ország nagykorúvá érése a hitben. A szentistváni kereszténységet az ország nagyrésze öntudatlanul vette fel, mint a csecsemő a keresztvizet; most válik a kereszténység a magyarságnak tudatos és harcolt sajátjává.¹³

– írja Szerb Antal.

⁹ Benda Kálmán: *A nemzeti hivatástudat nyomában*, Budapest, Mundus, 2004, 544.

¹⁰ N. Kiss István: Megjegyzések a végvári harcok ideológiájának kérdéséhez, *Történelmi Szemle*, VI. évf., 1963/1, 66–67.

¹¹ Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*, Budapest, Révai, 1935, 52.

¹² Ugyanakkor segítette az egy nyelvet beszélő emberek együvé tartozásának tudatát is erősíteni, amely a szélesebb értelemben vett közösség megélésének eszközüvé tette.

¹³ Szerb: *Magyar irodalomtörténet*, 52.

Amint fentebb mondtuk, a modern értelemben vett nemzetről semmiképpen sem beszélhetünk ebben a korszakban, mégis a folyamatokat látva úgy tűnik, hogy a nemzeti felfogás kialakulásának első feltételei éppen ekkor bomlanak ki. Benedict Anderson, a nacionalizmusról értekezve kifejti, hogy a középkori európai társadalmat meghatározó klasszikus kulturális koncepciók lebomlása nyomán teremtődtek meg a „nemzet elképzelésének” lehetőségei. A XVI. században intenzívebbé váló tudományos felfedezéseknek, társadalmi változásoknak és a (könyv)nyomtatásnak köszönhető, felgyorsuló információáramlás miatt fokozatosan lazultak azok a korábban szilárd meggyőződések, amelyek például az Istentől rendelt uralkodó személyét, vagy a szent szövegek nyelvét, mint a transzcendens igazság megértésének eszközét alapvető bizonyosságként értelmezték.¹⁴ Az anyanyelven írott szövegek fontosságának felértékelődéséről már volt szó, de éppen az előbbieknél nyomán fontos, hogy Benda egyik, ugyancsak gyakran felmerülő kérdéskörét is vizsgáljuk, amely az uralkodóval szembeni ellenállásra vonatkozik.

Egységes, ószövetségi alapú és annak fogalomrendszerével élő felfogás gyökerezik meg, amelynek nyomaival a korszak irodalmi alkotásaiban bőven találkozhatunk, de ezzel összefüggésben jelen vannak a közgondolkodásban is.¹⁵ A rendi ellenállás vallásos karakterét vizsgálva Benda kiemeli, hogy jóllehet, a protestáns nemesség ismerte a kálvini ellenállási jogot, mégsem elsősorban arra hivatkozott, – lévén, ezt katolikus uralkodóval szemben nem lehetett könnyen érvényesíteni – hanem az Aranybulla 31. pontjára, vagyis az ellenállási záradékra.¹⁶ Kálvin tanai mégis hatottak, hiszen Bocskaira a rendek, mint az Isten által küldött szabadítóra hivatkoznak, amikor „magyarok Mózesé”-ként említik, vagy úgy gondolnak rá, mint aki „az Úr Istennek kedves és kellemes szent akaratából küldetett”. Mindez ugyancsak megerősíti az ószövetségi fogalomrendszer használatáról fentebb leírtakat.¹⁷

Jóllehet, az önálló monográfiaként megjelent doktori értekezés minden pontjára itt nem tudtunk kitérni, de nem is ez volt a cél, ahogy a nemzetfelfogás kérdéseit is csak annyiban terveztük érinteni, amennyire ezt a Benda által leírtak szükségessé tették. A fentiek tükrében igazolva látjuk azt a kezdeti állítást, miszerint, ha áttekintjük Benda Kálmán későbbi tanulmányait és monográfiáit, láthatjuk, hogy azok a tudományos felvetések, amelyek a bemutatott értekezésben csak csíráként tűntek fel, az újabb munkákban is megmaradtak, mint

¹⁴ Benedict Anderson: *Elképzelte közösségek*, Budapest, L'Harmattan – Atelier, 2006, 43.

¹⁵ Nem véletlen, hogy értekezésének vezérigéjeként Benda Szkhárosi Horvát András prédikátor sorait választotta: „...Királyi nemzet vagy, noha te kicsin vagy az Atya Istennek bizony te kedves vagy.”

¹⁶ A kérdésről bővebben lásd: Benda: *Habsburg-politika*, 404.

¹⁷ Uo., 424.

olyan témák, amelyek Bendát egész életében foglalkoztatták, s megérlelődve, részletesen kibontásra kerültek.

Benda Kálmán azonban nem önmagában állott. A tudományos kutatás már fiatal kutatói időszakában is megkövetelte a közösségi működést, főként, ha olyan kérdések megvitatásáról volt szó, amelyekhez egy ember látásmódja kevés lett volna. A korszakban bőven találunk nagy formátumú tudományszervező szakembereket, akik különleges érzékkel vonták be munkájukba a fiatal korosztály érdekes tagjait. Jó példa erre Györffy István, Teleki Pál, vagy Magyary Zoltán. A következőkben egy ilyen tudományos együttműködés részleteit tekintjük át röviden szerzőtársunk.

2. BENDA KÁLMÁN ÉS MAGYARY ZOLTÁN SZAKMAI KAPCSOLATAI

Kecskeméti Árpád előadásában három olyan potenciális találkozási pontot jelölt meg, ahol a fiatal Benda Kálmán és Magyary Zoltán már megismerhették egymást: az egyik a Pázmány Péter Tudományegyetem, a Táj- és Népkutató Központ, illetve a Vallás és Közoktatási Minisztérium (Kultuszminisztérium). Ezek közül részletesebben az első kettőt járta körül. Magyary Zoltán 1930-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem Közjogi és Közigazgatásjogi Tanszékének vezetője, s ezekben az időkben a közigazgatástudomány ismert és elismert szakértője. Benda Kálmán 1937-ben szerzi meg bölcsészdoktori diplomáját az egyetemen, így ekkor már elképzelhető, hogy Benda is Magyary látókörébe kerülhetett.

Györffy István néprajzi és Magyary Zoltán közigazgatástudományi tanszékeinek közreműködésével 1938 októberében Teleki Pál akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletére létesült a Táj- és Népkutató Központ.

A központ 1936–1938 között a Tatai járás tudományos vizsgálatával foglalkozott. A népfőiskola megalakulását egy több éven át tartó szociológiai és szociográfiai felmérése, illetve kutatás előzte meg.

Ennek a kutatómunkának lett az eredménye az 1938 novemberében Károlyi-palotában megrendezett kiállítás, amelyen bemutatták a magyar vidék szociális problémáit, az aktuális súlyos földkérdéseket, illetve a közigazgatás reformjának szükségességét. A kiállításnak nagy

közönségsikere és pozitív sajtóvisszhangja volt.¹⁸ A tudományos kutatás világosan rámutatott a fent említett, megoldásra váró társadalmi problémákra.

A Tatai Népfőiskola ennek hatására is, illetve elsősorban Márkus Jenő református tiszteletes ötlete alapján alakult meg 1940. január 7-én, az első állami népfőiskolaként. Ez lett az ország első állami fenntartású népfőiskolája. A Magyar Közigazgatástudományi Intézet és Magyar Zoltán szervezte meg a népfőiskolát, elnöki tisztségének betöltésére Benda Kálmánt találták a legalkalmasabb személynek.¹⁹

3. „AZ ÖNTUDAT, A LELKESEDÉS, A SZILÁRD JELLEM AZONBAN MAGÁBAN MÉG NEM ELEGENDŐ,
TUDÁSRA IS SZÜKSÉG VAN.”

Dr. Veres Zoltán, Komárom-Esztergom vármegye jegyzője Benda Kálmánról, mint „a Tatai Népfőiskola első vezetőjéről” beszélt. Prezentációjában röviden felidézte Benda életútjának fontosabb mérföldköveit, felidézve, hogy miután karrierje 1949-ben megtört, hiszen politikai okokból menesztették állásából, 1950-től levéltárosként dolgozott a Dunamelléki Református Egyházkerületnél. Alkotóerejét mutatja, hogy ennek során létrehozta a Ráday Múzeumot, a Biblia Múzeumot és több vidéki gyűjteményt, 1988-ban pedig első elnöke lett az ekkor megalakult Magyar Népfőiskolai Társaságnak.²⁰

Ezt követően az előadó a népfőiskoláról, mint sajátos oktatási-képzési formáról beszélt. A szakirodalomban elterjedt álláspont szerint a népfőiskola megalkotója, nevelési programjának megfogalmazója Nikolaj F. S. Grundtvig (1783–1872) dán evangélikus lelkész, költő, történész, népművelő volt. Az intézmény létrehozásával célja elsősorban a 18–30 éves parasztfiatalok korszerű nevelése, oktatása annak szem előtt tartásával, hogy ezáltal a társadalom teljesebb értékű tagjaivá váljanak. A modell Dániából fokozatosan áttért a közeli országokba, Svédországba, Norvégiába, Finnországba, később Hollandiába, Németországba, Franciaországba és az Egyesült Államokba is.²¹ Tekintettel arra, hogy számos, más előzményekkel rendelkező képzési formát hívtak népfőiskolának, Sári Mihály szerint „akkor járunk helyes úton, ha abból indulunk ki, hogy a felnőttképzés specifikus formáját, a

¹⁸ Kósa László: Táj- és Népkutató Központ szócikk, in: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, Budapest, 1977, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/tty-73D7D/taj-es-nepkutato-kozpont-73D8B/> (Letöltés: 2025. március 29.)

¹⁹ A Tatai Népfőiskola (1940–1944) működése és tevékenységének jelentősége, 2022, <https://tata.hu/mindennapok/ertekeink/ertektar-2/telepulesi-ertektar/14626-2/> (Letöltés: 2025. március 29.)

²⁰ Kálmán Attila: Száz éve született Benda Kálmán. *Művelődés – Népfőiskola – Társadalom*, 2013/3, 3–4.

²¹ Népfőiskola szócikk, in: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, Budapest, 1977, online elérés: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-2112.html> (Letöltés: 2025. március 29.)

népfőiskolát sem egyes ember/emberek, hanem az európai gazdasági-társadalmi-kulturális-jogi fejlődés hívta életre.”²²

Ami a magyar előzményeket illeti, Tessedik Sámuel (1742–1820), illetve báró Wesselényi Miklós (1796–1850) neve érdemel feltétlen kiemelést.

A XVIII. században Tessedik Sámuel vállalkozott arra, hogy egy ipari és gazdasági iskola kapuit nyissa meg Szarvason az elmaradott, képzetlen magyar parasztfjúság előtt, annak érdekében, hogy jobb gazdák legyenek, s ezzel is munkálják falvaik fejlődését. A képzésben a gazdasági ismeretek mellett fontos helyet kapott az ifjak szellemi, hitbeli és erkölcsi életének kiművelése is.”²³

A XIX. században Wesselényi hathatós támogatásával Erdélyben, Makfalván már 1835-ben megkezdte működését a Székely Nemzeti Iskola, melynek szabályzatát Dósa Elek tanár vállalta megírni. A szabályzat az angol mintát követte, ahol az elméleti oktatást a gyakorlatival ötvözték. A jobb tanulók segítették a tanítót a munkájában. Az elemi oktatásnál magasabb felkészülést biztosítottak. A tantárgyak röviden a következők voltak: vallás, olvasás, számtan, történelem, fizika, természetismeret, gazdasági ismeretek, földrajz. Gyakorlati ismeretek: csemeték ültetése és oltása, kosár és szalmakalap kötése, asztalos- és lakatosismeretek, földek felmérése, játék, testi erő fejlesztése.²⁴

Ezen előzmények ellenére „a Felnőttoktatási és -képzési lexikon »népfőiskola« címszó leírásában és a népfőiskolai szakirodalomban általában Bajaszentivánt említik az első népfőiskolánk színhelyeként, amely [...] 1914-ben kezdte el a működését.”²⁵ Hazánkban a népfőiskolai mozgalom Trianon után, az 1920-as, 1930-as években élte virágkorát, ekkortájt mintegy 70 népfőiskola működött.²⁶

Ebbe a sorba illeszkedett a Tatán 1940-ben elindított népfőiskola is, amelyet a Magyar Közigazgatástudományi Intézet igazgatója, Magyary Zoltán indított el, és vezetését Benda Kálmánra bízta, aki nagy lelkesedéssel vágott bele a munkába, még Népfőiskolai útmutatót is

²² Sári Mihály: A magyar és európai népfőiskola történeti-funkcionális nézőpontból, in: Erdei Gábor (szerk.): *Andragógia és közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben*, Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, 2011, 269.

²³ *A magyarországi népfőiskola alapjai*, Az MNC Magyar Népfőiskolai Collegium oldalán elérhető online tartalom, http://www.nepcoll.hu/?page_id=140, (Letöltés: 2025. március 29.)

²⁴ Suba László: A makfalvi Wesselényi „Kolégium” története, *Művelődés*, LXXII. évf., 2019/11, 24–26.

²⁵ Sári: *A magyar és európai*, 284.

²⁶ A további korabeli népfőiskolákkal kapcsolatos információkat ld. pl. Magyar Népfőiskolai Társaság: Kis népfőiskola történet. <https://nepfoiskola.hu/kis-nepfoiskola-tortenet/>

kiadott.²⁷ Az intézmény létrehozását megalapozó problémaként Benda abban látta, hogy hiába akar a Közigazgatástudományi Intézet haladó elképzeléseket megvalósítani, „semmi nem történik, ha nincs, aki a helyi szervezést, az irányítást, dolgok intézését kézbe vegye. Nincs – nem azért, mert a falu nem érzi ennek szükséges voltát –, hanem azért, mert nincs meg hozzá a kellő felkészültsége.”²⁸ A képzés népszerűségét jelzi, hogy az első évben mindössze kéthetes volt, majd négy-, hathetes; 1943-ban pedig már két hónapos. Benda visszaemlékezése szerint az első hallgatókat még meglehetősen ötletszerűen válogatták ki, személyi ismeretség alapján vagy helyi ismerősök segítségével. Kiválasztási szempont volt, hogy „népfőiskolás csak az lehet, aki leszolgálta katonaidejét, és lehetőleg nem idősebb 30 évesnél. A második tanfolyamtól kezdve már a volt népfőiskolások ajánlása volt a döntő. Mindvégig olyanokat igyekeztünk beszervezni, akik akartak és tudtak is tanulni, akikben élt a felelősség a közösség iránt, akik vállalták a munkát, és föltehető, hogy otthon majd hallgatnak is rájuk.”²⁹ Benda Kálmántól tudjuk, hogy a napirend meglehetősen feszített volt: bentlakásos formában, reggel 6 órától az este fél tízes takarodóig intenzív oktatás zajlott. A tanított tárgyak fele-fele részben oszlottak meg a praktikus tudást szolgáló gazdasági tantárgyak és az általános műveltséget tápláló ismeretek között, az oktatók pedig szinte kivétel nélkül fiatalok voltak. Tapasztalatuk kisebb, de szempontjaik modernnek voltak, és mindben nagy lelkesedés élt. Gyakran hívtak vendégelőadókat is, főként falukutatókat és népi írókat: Veres Péter, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Darvas József és sokan mások rendszeres előadók voltak.³⁰ A Tatai Népfőiskola mintegy öt éven át működött, és ezalatt 150 hallgató végzett. 1944-ben a Komárom megyei alispáni hivatal a Népfőiskolát hatalmi szóval bezáratta, mondván, hogy a fennálló társadalmi rend és politikai rendszer ellen izgatja a hallgatókat. A Népfőiskola hatása azonban túlmutat a fenti számokon, hiszen a volt népfőiskolások szervezték meg a megyében gazdaköröket, kezdeményezésükre jöttek létre a vándorkönyvtárak, szerveztek külső előadók bevonásával művelődési életet az egyes településeken.

Hasonlóan az eszmei alapjait hordozó Táj- és Népkutató Intézet kiállításához, a Népfőiskolát is a felsőségek utasítására zárták be és nem véletlen, hogy az 1945 utáni korszakban sem születhetett újjá. Magyary Zoltánról nem volt ildomos beszélni, s a negyvenes évek végére Benda Kálmán körül is fogyni kezdett a levegő. Mégis, Benda Kálmán az ellenséges környezetben, hátrátételt szenvedve is megtalálta helyét, a tudomány szolgálatában változatlan

²⁷ Ld. Benda Kálmán: *Népfőiskolai útmutató*. Budapest, Tolnai Nyomda, 1940.

²⁸ Benda Kálmán: Benda Kálmán visszaemlékezése a Tatai Népfőiskolára. *Szin*, XXI. évf., 2016/6, 67–69.

²⁹ Uo., 68.

³⁰ Benda: *Benda Kálmán visszaemlékezése*, 69.

lelkesedéssel munkálkodott az évtizedek során akkor is, amikor már nem hátráltatták ebben. Nevét ma szakkollégium őrzi, szellemét pedig egykori tanítványi köre örökíti át az új történész generáció számára így éltetve tovább példaértékű elkötelezettségét és hivatástudatát.

BIBLIOGRÁFIA

Szakirodalom

ANDERSON, Benedict: Elképzelt közösségek, Budapest, L'Harmattan (Atelier füzetek), 2006.

BENDA Kálmán: A Habsburg-abszolútizmus és a magyar nemesség a 16. és 17. század fordulóján, *Történelmi Szemle*, XXVII. évf., 1984/3, 445–479.

BENDA Kálmán: A kálvini tanok hatása a rendi ellenállás ideológiájára, *Helikon*, XVII. évf., 1971/3–4, 322–330.

BENDA Kálmán: *A magyar nemzeti hivatástudat története a XV–XVIII. században*, Budapest, 1937.

BENDA Kálmán: *A nemzeti hivatástudat nyomában*, Budapest, Mundus, 2004.

BENDA Kálmán: A tatai népfőiskola, *Magyar Szemle*, 38. kötet, 1940/1–6, április, 285–292.

BENDA Kálmán: A végvári harcok ideológiája, *Történelmi Szemle*, VI. évf., 1963/1, 15–18.

BENDA Kálmán: Benda Kálmán visszaemlékezése a Tatai Népfőiskolára. *Szín*, XXI. évf., 2016/6, 67–69.

BENDA Kálmán: Habsburg-politika és rendi ellenállás a XVII. század elején, *Történelmi Szemle*, XIII. évf., 1970/3, 404–427.

BENDA Kálmán: Kálvin és a magyar rendi ellenállás, *História*, V. évf., 1983/5–6, 54–55.

BENDA Kálmán: *Népfőiskolai útmutató*. Budapest, Tolnai Nyomda, 1940.

KÁLMÁN Attila: Száz éve született Benda Kálmán. *Művelődés – Népfőiskola – Társadalom*, 2013/3, 3–4.

KÓSA László: Táj- és Népkutató Központ (szócikk), in: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, Budapest, 1977, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/tty-73D7D/taj-es-nepkutato-kozpont-73D8B/>

KRING Miklós: Benda Kálmán: Bocskai István, *Protestáns Szemle*, LII. évf., 1943/10, 304–315.

N. KISS István: Megjegyzések a végvári harcok ideológiájának kérdéséhez, *Történelmi Szemle*, VI. évf., 1963/1, 66–67.

SÁRI Mihály: A magyar és európai népfőiskola történeti-funkcionális nézőpontból, in: Erdei Gábor (szerk.): *Andragógia és közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben*, Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, 2011.

SUBA László: A makfalvi Wesselényi „Kolégium” története. *Művelődés*, LXXII. évf., 2019/11, 24–26.

SZERB Antal: *Magyar irodalomtörténet*, Budapest, Révai, 1935.

Népfőiskola szócikk, in: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, Budapest, 1977, <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-2112.html>

Online tartalom

A Tatai Népfőiskola (1940-1944) működése és tevékenységének jelentősége, 2022, <https://tata.hu/mindennapok/ertekeink/ertektar-2/telepulesi-ertektar/14626-2/>

A magyarországi népfőiskola alapjai: MNC Magyar Népfőiskolai Collegium, http://www.nepcoll.hu/?page_id=140